

KAPRONCZAY KÁROLY

Az orvostörténeti társasági élet az 1950-es években

A II. Világháború után – az orvostörténet egyetemi oktatásának megszűnése és a Budapesti Királyi Orvosegyesület megszüntetése miatt – a szakterület művelésére szolgáló intézményeket újra kellett létesíteni. Ezek közé tartozott az 1951-ben megnyílt Országos Orvostörténeti Könyvtár, majd az Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei c. folyóirat, végül az orvostörténeti szakcsoportot felváltó Magyar Orvostörténeti Társaság (1965). Mindezen intézmények megalakítása az adott politikai körülmények között nem volt egyszerű feladat. A kapcsolatos küzdelmeket a cikk részletesen tárgyalja.

A napjainkban a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár* keretén belül működő *Országos Orvostörténeti Könyvtár* 1951. május elsején megkezdett tevékenysége a hazai orvostörténeti társasági élet különleges fejezete.

A Könyvtár megalakulása egy tudományos szakterület újjáéledésének volt a jelképe, hiszen az orvostörténeti egyetemi oktatás megszüntetése (1947), majd a Budapesti Királyi Orvosegyesület felszámolása (1948) a hazai orvostörténeti oktatás és társasági élet régi formáinak a felszámolását jelentette. Az orvostörténet műveléséhez az új alapok megteremtése megváltozott politikai helyzetben ment végbe, így természetesen az új forma magán viselte a kor minden jellemzőjét, ami döntően befolyásolta tevékenységét, sőt a kutatók közötti kapcsolatokat is. Természetesen többen tartották elsődlegesnek a politikai feltételekhez való alkalmazkodást, majd csak ezután kívánták az orvostörténeti kutatás szempontjait figyelembe venni. Ezért csak az adott kor szellemét ismerve szabad a botlásokat, rossz döntéseket megvizsgálnunk, és nem szabad felettük egyoldalúan ítélni. Maga a korszak volt „lehetetlen”, így gyakran „lehetetlen és nevetséges” történetekkel találkozunk azok, akik nem élték át azokat az éveket. Az államhatalom és furcsaságai, az embertelenség ott élt a hétköznapiakban és az emberekben, akik azonban alkotni és dolgozni akartak. Az orvostörténeti kutatást ebben a korban vagy hobbynak, vagy esetleg veszélyes tevékenységének tartották. Ez utóbbit – a kor szellemének megfelelően – figyelni, ellenőrizni és „helyes irányba” terelni kellett. Ezért a „képzett” marxistáknak fel kellett lépni a babonák, a népbutítás ellen, az új világnézet követelményeinek megfelelően kellett a „rég dolgokat” újra értékelni, bemutatni és a helyes irányvonalat meghatározni a kutatásokban.

Az Orvostörténeti Könyvtár története összekapcsolódott az orvostörténeti társasági élet új formájával. Az a politikai szellem, amely az 1950-es években formálódott ki, nem záródott le az 1956-os forradalommal, hanem folytatódott az 1960-as években is. A legfontosabb kormányzati szerveknél a forradalom után sem következtek be személyi változások, az irányítást meghatározó „stílusváltások”, amelyek oldották volna a légkört, könnyebbé tették volna a tudományos élet irányítását. A felülről befolyásolt irányítás, a véleménykérés nélküli „magasabb döntések”, a politikai irányhoz való „igazodás”, stb. nem változott. Az 1960-as évek közepén bizonyos enyhülés következett be, a felülről ellenőrzött országos szervezetek életre

hívása az európai formákhoz való közeledést is jelentette. Az *orvostársasági élet* elszakadt a szakszervezettől, egy újabb formátumban, a *Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe* tömörült. Az újjáalakult tudományos társaságok ekkor már felvehették a „társaság” elnevezést, felülről jött „direktíva” nélkül maguk választhatták meg vezetőségüket, tisztí karukat, bár a politikai megbízhatóság továbbra is döntő szempont maradt. Lényeges lett a külkapcsolatok aránylag önálló kialakításának lehetősége, ami a MOTESZ-en keresztül valósulhatott meg. A MOTESZ rendelkezett önálló pénzkerettel, amelyet a szocialista országokkal megkötött együttműködési szerződésekre fordíthatott, és amelyhez a tagtársaságoktól „éves tervezet” kértek. Ez a rendszer kiszámítható lett, hiszen a *szocialista országokban rendezett tudományos konferenciákra és kongresszusokra lehetővé vált a szakemberek kiküldése*. A tudományos és kutató intézményekben a „mérhető” tudományos teljesítményt helyezték az első helyre. Az intézmények működését biztosító költségvetést a fenntartó minisztérium határozta meg. Ez azonban nem volt azonos a nyugati gyakorlattal, általában a technikai feltételek messze elmaradtak a nyugati országok hasonló intézményeitől. A szocialista országok között szoros együttműködést kívántak, amely azonban gyakorta egyoldalú volt. A szovjet tudományt helyezték a legmagasabb szintre. Ugyan léteztek más irányú együttműködési szerződések, de a hazai tudományos rendezvényekre mindig kötelező volt szovjet vendéget meghívni, általában azt, akinek a részvételét a szovjet fél előzetesen levélben meghatározta. Magyarországról már nehezebb volt valakit kiküldeni a Szovjetunióba, csak hosszas egyeztetés után lehetett a „megfelelő személyt” kiküldeni. Ez jellemezte az NDK-val való kapcsolatokat is, de a többi szocialista országgal – az együttműködési szerződések megkötésével – lényegében zökkenőmentes lett a tudományos és a társasági kapcsolat.

Az előbb vázoltak jellemezték az Országos Orvostörténeti Könyvtár 1951-től kiépített külföldi kapcsolatait, az *Orvostörténeti Szakcsoport külföldi részvételű tudományos rendezvényeit*, ahol csak szocialista országból meghívott személyek vehettek részt. A nyugati kapcsolatot inkább a kiadványcsere, a tudományos levelezés jelenthette. Tény, hogy ez jelentős számú országot – nyugati és tengerentúli kapcsolatot – jelentett, bár ezekből az országokból az 1960-as évek közepéig egyetlen személy sem kereste fel a Könyvtár és a Szakcsoport rendezvényeit.

A „KÖNYVTÁRI” ORVOSTÖRTÉNETI TÁRSASÁG

A Könyvtár élete 1952-től alapjaiban megváltozott: jelentősnek mondható olvasói kör formálódott ki, amelynek törzsét a két világháború között működött orvostörténeti kutatók – BÍRÓ IMRE, DADAY ANDRÁS, ELEKES GYÖRGY, HERCZEG ÁRPÁD stb. – alkották, de jelentős számban látogatták a könyvtárat az orvosegyetemi oktatók is. Már 1952-ben a beiratkozott olvasók száma megközelítette az 500-at, amely szám a következő években gyorsan növekedett, 1956-ban meghaladta az 1500-at. Talán ma különösnek tűnik, hogy az olvasóteremben élénk beszélgetések alakultak ki, amelyek ösztönzést adtak arra, hogy a Könyvtár megszervezze rendszeres orvostörténeti előadásait, amelyeket előbb havonta, később már hetente rendeztek meg. Egy közösen meghatározott napon – általában 18 órai kezdettel – felkért előadó tartott előadást, amelyet vita követett. Időhatárt nem szabtak, csupán annyi megkötés volt, hogy 20 óra után – tekintettel a kórházi napi-rendre – befejeződjön az ülés. Ez az előadási forma adott újból teret az orvostörténelem művelésére. Ehhez adott kiadványi háttérrel GORTVAY GYÖRGY, aki az *Orvosi Hetilap* hasábjain újból – előbb rendszertelenül, majd kéthetente – megszerkesztette az orvostörténeti rovatot, a *Horus* c. mellékletet. Itt hosszabb-rövidebb közlemények megjelentetésére volt lehetőség, többnyire évfordulókra, vagy nagyobb eseményekkel kapcsolatban jelenhettek meg írások.

Az akkori hivatalos előírásoknak megfelelően a tudományos előadások megrendezésének szándékát be kellett jelenteni a felettes hatóságnak, az Egészségügyi Minisztérium „tudomány-politikai osztályának”, illetve attól kellett beleegyezést kapni. Az osztály vezetője, DR. HAHN

GÉZA (később több orvostörténeti munka szerzője) nyíltan nem gördített akadályt az előadások megtartása elé, sőt maga is rendszeresen látogatta azokat. Befolyását úgy próbálta érvényesíteni, hogy rendszeresen valamilyen politikai természetű kifogást emelt hol az előadások témája, hol az előadók személye miatt. Erőteljes lépést nem tett, mert a Könyvtár „védnöke” SIMONOVITS ISTVÁN miniszterhelyettes volt, aki valóban sokat tett a Könyvtár megalapításáért, működtetéséért, később neki köszönhető a Török utcai épület megszerzése is. Hahn Géza gyakorta kifogásolta, hogy a Könyvtár volt „jobboldali személyek” gyülekező helyévé vált, ahol deklasszáldott egyetemi magántanárok tartanak előadásokat, téveszméket terjesztenek, miközben a szocialista kultúra eredményeit kirekesztik az előadássorozatból. Főként Elekes György, Daday András, Gortvay György voltak a kifogásolt személyek. Az üléseken megjelent már az akkori ifjabb „marxista nemzedék”: SZÉKELY SÁNDOR, RÉTI ENDRE, KATONA IBOLYA és természetesen maga Hahn Géza is, akik ténylegesen a „baloldali eszméket” képviselték. A tudományos szocializmus, a dialektikus materializmus, a haladó eszmék tükrében bírálták az elhangzottakat, általában nem a helyszínen, inkább különböző bejelentésekben. Később érezhetően megosztó szerepet játszottak, hiszen – erről később lesz szó – az MTA orvostörténeti akadémiai bizottságaiban a kiváló javaslatokat is „túlideologizálták”, gyakran a legjobb indítványokat is használhatatlanná tették. Csupán az azonos világnézeti alapon álló BENCZE JÓZSEF „bírt velük”. Az egyre élesedő ellentéteknek „köszönhető”, hogy Elekes György – a személyét ért támadások miatt – felhagyott az előadások és később a Könyvtár látogatásával is, egyre ritkábban jelent meg Daday András, Herczeg Árpád, stb.

Már a Könyvtár felavatásának óráiban felvetődött az orvostörténészek valamiféle szervezett formában tömörítésének gondolata, amely társulással kapcsolatban RUSZNYÁK ISTVÁN, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke is befogadónak bizonyult. Az MTA orvosi tudományok osztálya keretén belül 1952 őszén – az MTA éves nagygyűlésének ajánlására – megalakult az Orvostörténelmi Bizottság, amelynek elnöki tisztségére Hahn Gézát, az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetőjét kérték fel. Hahn Géza 1953. március 17-én közel száz nevet tartalmazó listát küldött meg PALLA ÁKOSnak – a Könyvtár vezetőjének –, hogy keresse meg a címűket, „egyben kérem, szíveskedjék megérdeklődni, melyik volna a megfelelő időpont, amelyben, a névsorban szereplő nevekkal legmegfelelőbb volna szóban informatív megbeszélést tartani. Ebből a szempontból a pluszjelzéssel megjelölt szaktársak beosztásához kívánnánk leginkább alkalmazkodni.” Az biztos, hogy a 83 név közül pluszjelzéssel jelöltek között nem szerepelt például Elekes György, Daday András, Herczeg Árpád, inkább az akkori rendszerhez közel álló személyek. Az sem derült ki egyértelműen a dokumentumból, hogy kik voltak a bizottság tagjai. A megbeszélést azért is szorgalmazták, hogy a Szakszervezeteken belül megalakíthassák az orvostörténeti szakcsoportot, amit „felülről ellenőrzött” módon kívántak megszervezni. Az első perctől kezdve sem Hahn Gézának, sem több „haladó gondolkodású” személynek nem tetszett a Könyvtár előadássorozata, bár rendszeresen megjelentek. Kezdetől fogva feszültség volt a régi orvostörténeti kutatók és a „hivatalos személyek” között, ezért is érezte Hahn Géza és köre sürgetőnek egy új szervezet létrehozását. A későbbi iratokból következtetni lehet az akadémiai bizottság összetételére is, amelynek tagja volt Bencze József, SZODORAY LAJOS debreceni egyetemi tanár, majd HARANGHY LÁSZLÓ akadémikus, hiszen minden bizottságban szükség volt egy akadémiai tagra is. Gondot jelentett, hogy a bizottságba delegált tagok többségének nem volt tudományos fokozata, őket állami hivatalok vagy társadalmi szervezetek ajánlották. A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályzata ugyan kimondta, hogy a különböző akadémiai testületekbe és bizottságokba elsősorban minősített tagokat kell delegálni, amihez az 1951-ben bevezetett új minősítési rendszer lett az irányadó. A kor furcsaságai közé tartozhatott, hogy 1953-ban az Orvosi Osztály alárendeltségében olyan Orvostörténeti Bizottság is alakulhatott, amelybe – felülről jött pártutasításra – tudományos fokozattal nem rendelkező tagok is bekerülhettek, sőt többséget alkothattak. (Hahn Géza elnök is csak 1959-ben szerzett tudományos minősítést).

További problémát jelentett, hogy az 1951. évi *akadémiai minősítési rendszerben nem szerepelt az orvostörténelem*, így a fenti orvostörténeti bizottság az MTA alapszabályzatának sem felelt meg. (Természetesen nem számított tudományos minősítésnek Daday András, Elekes György és Herczeg Árpád egyetemi magántanári fokozata, mivel őket 1946-ban állásvesztésre ítélték, 1951-ben nem kaphatták meg az új minősítésüket, bár továbbra is viselhették egyetemi magántanári címüket.) 1953 őszén már az MTA szervezetén belül is érezhető lett a politikai enyhülés, így ragaszkodtak az alapszabályzathoz. Ekkor szervezték újjá az akadémiai bizottságokat, ahonnan kikerültek a politikai „társutasok”, helyüket értékes szakemberek foglalták el. Ugyancsak ettől az évtől indult meg a minősítési rendszerből kizártak ügyének felülvizsgálata, sok „régí szakember” kapott új tudományos minősítést, vagy szigorú szakmai elvek szerint beválasztottak a bizottságokba olyan tagokat is (általában volt magántanárokat és egyetemi tanárokat), akik nem rendelkeztek a kandidátusi, vagy a tudományok doktora fokozattal. Feltehetően ezért nincs adat az Orvostörténeti Bizottság működéséről, amelyet ekkor áthelyeztek a Filozófiai és Történelemtudományi Osztály tevékenységi körébe.

Az említett MTA-n belüli átrendezések után az Orvostörténelmi Bizottság élére 1955. január 17-én SURÁNYI GYULÁT, az orvostudományok kandidátusát nevezték ki, aki levélben keresett meg minden kórházigazgatót, azzal a kérdéssel, hogy intézményükben ki foglalkozik orvostörténelemmel. Érdekes az indoklás: „*A magyar orvostudomány nagy értékű múltja szükségessé teszi, hogy haladó hagyományaink, orvosi prioritásunk vitatott kérdéseit és kimunkálандó magyar orvostörténet mindeddig szétszórt területeit egységes egészbe foglaljuk. Ezért kötelességünk, hogy a helyes út és módszer megvilágosításában mindaz, ami probléma és aggály, az újonnan meginduló kutatások támogatásával, helyes történeti szemléletbe állítva kerüljön a szakemberek, az érdeklődők elé.*” Ebből is kitűnik, hogy az orvosi múlt történetét ideológiai kérdésnek tekintik, az ismert kutatókkal szemben kifogásaik voltak, újakat és politikai szempontból megbízhatókat kerestek. Ezért is „altatták” a szakcsoport és az akadémiai bizottság ügyét is. Az ekkor összeállított névsor nem található meg az MTA levéltárában. A körlevél nem maradt visszhang nélkül: *sok fiatal orvos jelentkezett olvasónak az Országos Orvostörténeti Könyvtárba*, hiszen hivatali főnökük kérésére vállalták el közvetlen intézményük, illetve orvosi szakáguk történetének feltárását. Jeles orvostörténészeink közül többen így kerültek kapcsolatba a Könyvtárral és az orvostörténeti kutatással. Megváltozott az előadások látogatói összetétele: több lett a fiatal kutató, akik hozzászólásaikkal új szint vittek az orvostörténeti munkaközösség életébe. A közel száz-száztíz tagú közösség kétharmada idősebb és hozzájuk csatlakozott új fiatal orvostörténészekből állt, míg a többiek a marxizmus oldaláról közelítették meg a medicina múltját. Ez különösebb feszültséget ekkor nem jelentett, hiszen e korban – saját maguk és a szűkebb közösség érdekében – voltak kötelező elvárások, bizonyos évfordulókon „vonalas előadást” kellett tartani. A vita szakmai kérdésekben robbant ki, amikor történeti vagy művelődéstörténeti problémákat a „harcos materializmus” oldaláról támadtak meg. Azért továbbra sem maradt ellenőrzés nélkül ez a társaság sem, hiszen a felügyeleti szervek képviselői jelen voltak a Könyvtár körül csoportosulók között: az Egészségügyi Minisztérium több középvezetője (például Katona Ibolya, ABÁDI MIKLÓS, TELEGDY ISTVÁN, Hahn Géza) a rendezvények aktív tagjának számított. Egyre több egyetemi szakember kapcsolódott be az orvostörténelembe: Szodoray Lajos egyetemi tanár, MORELLI GUSZTÁV egyetemi tanár, NEBENFÜHRER LÁSZLÓ egyetemi magántanár, KISS FERENC anatómia professzor, az ORFI orvosi karából SZÁNTÓ LÁSZLÓ, RUSZINKÓ BARNABÁS, LUGOSSY GYULA, GACS FERENC, KRATOCHWILL EDE stb. A különböző egészségügyi intézményekből jelentkezett orvosok „társadalmi munkában” felajánlották intézményük történetének megírását vagy választott szakterületük múltjának feltárását; az értékelésnél nem a színvonalat, hanem a szándékot kell figyelembe venni. Sok kutató később elmaradt, de sokan ekkor váltak igazi orvostörténésszé, megszerették különös körülmények között választott új szakterületüket.

AZ ORSZÁGOS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR KÖZLEMÉNYEINEK MEGSZÜLETÉSE

Már 1951-ben eltervezték a Könyvtárban elhangzott előadások folyóirat vagy évkönyv formában történő kiadását. Elekes György 1951 őszén javasolta Palla Ákosnak egy orvostörténeti folyóirat kiadását. Ez 1951-ben nehéz ügynek bizonyult, hiszen nemcsak pénzt, hanem párt és felügyelő hatóságok engedélyét is el kellett nyerni. A folyóirat ügye 1952 márciusában már komolyabb formában vetődött fel, amit nemcsak az Egészségügyi Minisztérium, de a Magyar Tudományos Akadémia orvosi osztálya is felkarolt. A gondot az orvostörténelem művelésének tisztázatlan egyetemi és akadémiai helyzete nehezítette, hiszen nem szerepelt az „akadémiai tudományszakok” között, sőt hiányzott az egyetemi oktatásból is. Az orvostörténeti előadások megkezdése után határozott társasági kívánságként fogalmazódott meg a folyóirat kiadásának szükségessége, így JÁKI GYULA, a Szegedi Orvostudományi Egyetem I. sz. Sebészeti Klinikájának igazgatója személyesen járt el több nyomdánál és kiadónál a kiadvány költségeinek felmérésére. Jáki Gyula és Palla Ákos közös kérelemmel fordult az Egészségügyi Minisztériumhoz a lapalapítás engedélyezéséért, illetve az anyagi támogatás biztosítása ügyében. A minisztériumban a folyóirat megjelentetését Katona Ibolya is támogatta, sőt megnyerte VILMON GYULA egészségügyi miniszterhelyettest is, aki Jáki Gyulát kinevezte a szerkesztőbizottság elnökének, és a minisztérium vállalta a kiadás költségeit. A szerkesztőbizottság tagja lett Gortvay György, Daday András, Elekes György, Szodoray Lajos, Abádi Gyula, Némedi István és Hahn Géza, a lap szerkesztésére Palla Ákost kérték fel. Előbb a folyóirat példányszámával, a kiadvány minőségével foglalkoztak, majd Vilmon Gyulának felterjesztették a külföldi orvostörténeti intézmények címlistáját, hogy még időben intézkedhessenek a külföldre juttatás hatósági engedélyéről. A szerkesztőbizottság összetétele miatt is feszültségek keletkeztek: most nem az ifjabb radikálisok, hanem Elekes György kifogásolta a minisztériumi személyek jelenlétét, elsősorban Hahn Géza szerkesztőbizottsági tagságát. Hahn Géza viszont Daday Andrást és Elekes Györgyöt nem tartotta ideológiailag megfelelőnek. Abban azonban megegyezés született, hogy *a Közlemények elsősorban a Könyvtárban elhangzott, már a helyszínen bírálat alá vont, és a kéziratokban ennek megfelelően kijavított előadásokat közli.* A szerkesztőbizottság ettől fogva szervezője lett a Könyvtár előadásainak, sőt az orvostörténeti szakcsoport és az MTA által elismert akadémiai orvostörténeti bizottság megalakulásáig az orvostörténelemmel kapcsolatos összes kérdésben is tanácsadó és véleményező testületként működött. Politikai megbízhatóság szempontjából Jáki Gyula és Szodoray Lajos személye garancia lett, hiszen mindketten egyetemi tanárok voltak, tanszéküket már az „új rendszerben” nyerték el és nem tartoztak – életkoruknál fogva – a két világháború közötti „reakciónak” minősített generációhoz.

Hosszas utánjárás után 1955-ben megjelent az *Országos Orvostörténeti Könyvtár Közleményei* c. lap első száma. A folyóiratot Palla Ákos szerkesztette, a szerkesztőség a Könyvtár munkatársaiból állt és évente négy szám kiadását tervezték. Kezdetől fogva idegen nyelvű tanulmányokat is közöltek, minden tanulmányt német és orosz, angol és francia nyelvű összefoglalóval láttak el. A folyóirat *nem került bolti forgalomba*, cserepéldány lett könyvtárak és kiadók kiadványaiért.

Az első szám megjelenése előtt vita robbant ki a szerkesztőbizottság és Elekes György között. Az ellentét abból adódott, hogy a Könyvtár első előadását 1952. március 27-én Elekes György tartotta AVICENNA jelentőségéről, amelynek közlését először a szerkesztőbizottság elfogadta, később – bizonyos hivatali kötelezettségekre hivatkozva – megmásította ígéretét. Lényegében a „minisztériumiak” határozták meg a lap első számában megjelenésre szánt tanulmányok sorrendjét, ezek között Elekes György tanulmánya nem szerepelt, de „kárpótlásként” felajánlották neki a második számban az első tanulmány helyét. Elekes György ragaszkodott az eredeti ígérethez, kijelentette, hogy különben visszavonja írását. A Palla Ákosnak írott levélben részletesen kifejtette Hahn Gézával való ellentéte lényegét. (Reakciónak minősítette, korszerűtlen és káros eszméket terjeszt, stb.) Vázolta azt is, hogy lényegében az történt, amiben 1951 őszén megállapodtak, ami szolgálta

szakterületük helyreállításának lehetőségét, az Orvostörténeti Múzeum megalapításának reményét stb. A levél végén keserűen megjegyezte, hogy ő ebben a társaságban az egyetlen hivatásos orvostörténész, aki ugyan fokozatot nem jelentő egyetemi magántanár, és akinek a későbbi sorsát tönkretette „*az Önök felszabadulása!*”. Merész kijelentés volt, amit a bizottság tudomásul vett, és nem mutatták meg a levelet Hahn Gézának, aki történetesen nem volt jelen azon a szerkesztőségi ülésen, ahol Elekes levelét Palla Ákos felolvasta. Az ellentétek feloldására Daday András közvetíteni próbált, eredménytelenül. A szerkesztőbizottsági ülésen Jáki Gyula keserűen jegyezte meg: „*Sajnálatos, hogy Elekes Györgyöt elvesztettük, hiszen Daday Andrást kivéve, itt mindenki másodszorban orvostörténész, de ő nem.*” Ehhez Daday András a következőket fűzte: sajnálja az elvesztését, mert GYÖRY TIBOR képzettsége nem volt olyan, mint Elekesé. „*Elekes az orvostörténelem minden ágát-bogát irodalmilag ismerte. Ezen a vonalon őt nem lehet helyettesíteni.*”

Tény, hogy Elekes György többet nem tette be a lábát a Könyvtárba az 1970-es évek végéig, amikor is ANTALL JÓZSEF és SCHULTHEISZ EMIL személyesen követte meg az idős és beteg Elekes Györgyöt. A Magyar Orvostörténeti Társaság megtisztelte minden lehetséges elismerésével. Elekes György nem maradt fórum nélkül: csatlakozott a Ráday Könyvtár köré tömörülő református értelmiségiekhez, ott tartott értékes előadásokat.

A Közlemények sikere ismét előtérbe helyezte az orvostörténeti szakcsoport megalakításának időszerűségét, sőt a Nemzetközi Orvostörténeti Társasággal való együttműködés engedélyeztetését. Ekkor történt meg a kapcsolatfelvétel a Könyvtár és az MTA Orvosi és Biológiai Osztályához tartozó tudománytörténeti bizottság között, elsősorban RAPAICS RAJMUND elnökkel, aki ezután bizottsági üléseit a Könyvtárban tartotta. A megállapodás értelmében: „*A bizottságnak szándékában áll az Akadémia vonalán előterjesztést tenni a Könyvtár és annak minden gyűjteménye átvételére és ebből megalapítani a szakmai tudománytörténeti intézetet.*” Ez az első olyan előterjesztés, amely az Országos Orvostörténeti Könyvtár intézetté való átalakítását mondta ki. Rapaics Rajmund akadémikus javaslata ugyan keresztezte az akadémiai orvostörténeti bizottság elképzeléseit, amely az önállóság megtartása mellett döntött, de saját befolyása alá akarta vonni a Könyvtárat.

AZ ORVOSTÖRTÉNETI SZAKCSOPORT ÜGYE

1956 őszén az Orvos-Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének elnöksége, DR. HORVÁTH MIHÁLY titkár aláírásával értesítette az Orvostörténeti Könyvtár vezetőjét, hogy a Szakszervezet és az Egészségügyi Tudományos Tanács elfogadta az orvostörténeti szakcsoport megalakításának tervezetét és ennek vezetésére kért javaslatot. A levél kelte 1956. szeptember 21-e volt, a választ gyorsan kérték. Palla Ákost erről Bencze József előzetesen tájékoztatta. Palla viszont Jáki Gyulát értesítette. Palla Ákos tisztában volt a színfalak mögött dülő harcokról, így levele az igazságot tükrözte: „*Szombaton a Szakszervezet elnöksége közölte, hogy az ETT is elfogadta a szakcsoport megalakításának tervezetét és kérte, közöljem javaslatomat a működésre és a vezetőség összetételére. Ezt a legjobb tudásom és az orvostörténelem iránti szeretetem jegyében megteszem, feltehetően nemcsak engem, hanem a többi sameszt is megkérdezték, kiket emeljünk fejünk fölé papának. Nyilván nem az lesz a vezetőség, akiket mi javaslunk, megkasztrálják alaposan. De még így is bekövetkezhet az, hogy azok lesznek az egyetemi tanárok, tudósok és az orvostörténelem atyjai, akik ebben a munkában egy téglával sem járultak hozzá az építkezéshez. Az emberek hiúak és tehetetlenek, magukra kampóznának minden tudományos dekórumot. Ettől függetlenül szükséges, ha már a dolgok ennyire rajtunk futnak keresztül, hogy olyan embereket javasoljunk a szakcsoport vezetésébe, akiknek tiszta szándékában nem volt módunk kételkedni és ne a pecsenyesütőgőkök asztaltársasága legyen a vezetőség. Ennek tudatában, taktikai és stratégiai okokból javasolni fogom Hahn Gézát, Berndorfert és Gortvay is, nehogy azt mondhassa valaki, hogy Budán nem ismerik ezt a capitoliumi (capitális) triast. Azt is tudom, hogy a másik oldal bőven ontja majd a haszontalan neveket, hiszen a dolgok alakulása szerint már katedrára is megy a játék. A harc most kezdődik, csak az orvostörténelem ma-*

radjon orvostörténelem. Az általam javasolt névsor kisebb emberi hibáktól eltekintve, ami minden emberben megtalálható, megítélésem szerint jónak tűnik, a többről majd az idő ad választ.”

Az orvostörténeti szakcsoporttal kapcsolatban már három éve folyt a vita, a különböző névsorokban csak orvosok szerepeltek, de az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré tömörülők többsége tanárok, bölcsészek, művészettörténészek, könyvtárosok, levéltárosok, teológusok voltak. Félő volt, hogy az igen lelkes és mély tudással rendelkezőket szoríthatják ki részben a vezetőségből, részben a valós tagságból is. Ugyancsak elgondolkodtató volt az is, amit Palla Ákos írt Jáki Gyulának, hogy most valamiféle osztozkodás, pozícióharc következik, orvostörténelmet csak „szóban üzők” kerekednek felül. Palla Ákos HORVÁTH MIHÁLYnak írott levelében a következőket emelte ki: „a szakcsoport működése során figyelembe kel venni azt, hogy az Orvostörténeti Könyvtár köré tömörült kutatók nemcsak orvosokból, hanem gyógyszerészek, tanárok, levéltárosok, könyvtárosok, múzeumi kutatók, tehát vegyes foglalkozási ágat üzők nagy számából tevődik össze. Ma ezek kötetlen formában a szakma szeretetétől vezérelve az orvostörténelem rendelkezésére állnak, s mivel nem egészségügyi dolgozók, szakcsoportba való tömörítésük nyilván nehézséget okoz. Ez annál inkább fontos, mivel egy haladó szemléletű orvostörténeti feltárás egy esetben sem nélkülözheti talán a történész, talán az irodalmár, talán a technika vagy egyéb tudományág művelőinek közös munkaeredményét és szakmai meglátását. A magyar orvostörténeti múlt feltárása kötelezően fogja előírni a hazai orvostörténelem összeállítását és megírását, hiszen ma még e munkánál, a részfeladatoknál sem tartunk. A múlt század elején hazánk elsők között volt, hol az orvostörténelem oktatása megtörtént s ma 130 év elteltével ezt nem mondhatjuk. A külföld messze elhagyott bennünket és az orvostörténetnek intézetei és katedrái vannak. E kérdés is a szakcsoport keretében oldandó meg.

Ugyancsak a szakcsoport tartozna elvileg gondozni a megalakulóban lévő Orvos- vagy Egészségügy-történeti Múzeumot, melynek létrejöttét a miniszter az e célra kinevezett múzeumi bizottságon keresztül kifejezetten kívánja... a vezetőségválasztásra vonatkozólag az alábbi orvostörténészeket hozom javaslatba azzal, hogy a magam részéről csak a tudományos működésüket ismerem:

Dr. Balogh András, Kecskemét. Dr. Bencze József, Szombathely. Dr. Biró Imre, Bp. Dr. Daday András, Bp. Dr. Hahn Géza, Bp. Dr. Herczeg Árpád, Bp. Dr. Huszár György, Bp. Prof. dr. Jáki Gyula, Szeged. Dr. Katona Ibolya, Bp. Prof. Dr. Malák Mihály, Bp. Prof. Dr. Mozsonyi Sándor. Bp. Dr. Oláh Andor, Békéscsaba. Dr. Somogyi Barnabás, Bp. Dr. Páter János, Bp. Dr. Bartók Imre, Bp. Dr. Berndorfer Alfréd, Bp. Dr. Gortvay György, Bp. Dr. Birtalan Győző, Bp. Dr. Heller Vilmos, Bp. Dr. Hints Elek, Bp. Dr. Iványi Frigyes, Bp. Prof. Dr. Kanyó Béla, Szeged. Dr. Kérdő István, Bp. Dr. Nébenführer László, Bp. Prof. Dr. Oravetz Pál, Pécs, Prof. Dr. Szodoray Lajos, Debrecen. Prof. Dr. Berda Károly, Bp.”

Az orvostörténeti szakcsoport kérdését 1957 őszén vették napirendre, amikor Bencze József – az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetén belül a Vas megyei szervezet elnöke – előterjesztette DARABOS IVÁNNak, az új főtitkárnak a szakcsoport kérdését. 1957 októberében, a Szombathelyre kihelyezett elnökségi ülés után Bencze József gyorsan értesítette Palla Ákost és Jáki Gyulát, hogy 1958 elején hivatalosan is megalakulhat a szakcsoport. Darabos Iván 1957. november 1-jén Palla Ákostól megkérte a meghívandók névsorát, miközben „előkészületek” történtek a szakcsoport vezetőségének kiválasztására. A jelölésnél politikai és megbízhatósági szempontok játszottak közre. Elnöknek Jáki Gyulát, főtitkárnak Bencze Józsefet, titkárnak Katona Ibolyát javasolták, akik ellen nem lehetett „kifogás”. Az elnökségbe – a politikai szempontok és a minisztériumi erőviszonyok szerint – 20 főt javasoltak. (Morelli Gusztáv, Huszár György, Daday András, Biró Imre, Telegdi István, Gortvay György, Hahn Géza, Kérdő István, Birtalan Győző, Schultheisz Emil, Balogh János, Oláh Andor, Regöly Mérei Gyula, Szodoray Lajos, Halmai János, Zsakó István, id. Kovács Ferenc, Surányi Gyula és Palla Ákos). Menetközben kihúzták ZSAKÓ ISTVÁN, BIRTALAN GYŐZŐ, BALOGH JÁNOS nevét helyükbe ismeretleneket jegyezték. A titkári tisztségre Palla és Jáki Gyula KÉRDŐ ISTVÁNT szerette volna, de Bencze József ragaszkodott az Egészségügyi Minisztériumban fontos tisztséget betöltő Katona Ibolyához. (Jáki Gyula és Palla Ákos nem bízott Katona Ibolyá-

ban, hiszen még 1957 nyarán védőnőképzésben használatos orvostörténeti tankönyv megírásának ügyében kereste meg őket, a tervezet elkészítése után Katona Ibolyát bízták meg a könyv összeállításával, de végül szakmai okok miatt nem adták ki a tankönyvet.) Végül elfogadták, mert félték Hahn Géza személyének előtérbe kerülésétől, aki ekkor már újból az Egészségügyi Minisztérium osztályvezetője volt.

Az Orvostörténeti Szakcsoport hivatalosan 1958. február 15-én alakult meg az Egészségügyi Dolgozók Szakszervezetének épületében, elnökévé Jáki Gyula professzort választották, főtitkára Bencze József, titkára Katona Ibolya lett, de Jáki néhány hét múlva bekövetkezett halála után – a Szombathely-Sárváron megrendezett vándorgyűlésen (1958. október 4-5.) – FARKAS KÁROLY professzort választották elnöknek. Ugyanitt Haranghy László akademikust, az MTA Orvostörténeti Bizottságának elnökét, Simonovits István első miniszterhelyettest, Vilmon Gyula miniszterhelyettest társelnöknek. Vezetőségi tag lett ANDRISKA VIKTOR, BIRÓ IMRE, Daday András, Farkas Károly, FEJES BÉLA, Gortvay György, Hahn Géza, HALMAI JÁNOS, HUSZÁR GYÖRGY, Kérdő István, Kovách Ferenc sen., MÉREI GYULA, Morelli Gusztáv, OLÁH ANDOR, Palla Ákos, SURÁNYI GYULA, SCHMITT PÁL, Szodoray Lajos. Pénztárosnak Schultheisz Emilt választották meg. Ezen az ülésen Schmitt Pál javasolta a *Weszprémi István Emlékérem* megalapítását, mint az orvostörténeti kutatás legmagasabb hazai elismerését. (Ennek érdekében 10 ezer forintot helyezett letétbe.) A vezetőségben, 1958-ban annyi változás történt, hogy az időközben elhunyt Schmitt Pál helyébe RÉTI ENDRÉT választották, Gortvay Györgyöt KISZELY GYÖRGY váltotta fel. Gortvay visszahívása érthetetlen, hiszen jó viszonyban volt a „szakszervezetiekkel”. Morelli Gusztáv halála után helyét 1960-ban FERENCZ GÁBOR főorvos foglalta el. 1959-ben a vezetőségbe beválasztották SZÉKELY SÁNDORT, MELLY JÓZSEFET és ÁBRAHÁM AMBRUS akademikust.

Az Orvostörténeti Szakcsoport előadásait az Orvostörténeti Könyvtárral közösen rendezte meg, illetve a Könyvtár folytatta eddigi előadássorozatát, csak a Szakcsoport bevonásával. Minden évben vándorgyűlést rendeztek, amelynek témáját előre meghatározták és az ország különböző, orvostörténeti szempontból fontos városában rendezték meg. Az első vándorgyűlést 1958-ban Szombathelyen és Sárváron, 1959-ben Debrecenben és Sárospatakon, a harmadikat 1960-ban Budapesten és a negyediket 1961-ben Pécsen és Siklóson rendezték meg. Ezután már nem került sor ilyen rendezvényre, bár 1962-ben Budapesten *Apáthy István symposiumot* tartottak. A Szakcsoport 1964-ben a Semmelweis-üléssel kapcsolódott be a Semmelweis Ház átadása alkalmából tartott rendezvények sorába, majd ezt tette 1965-ben a Semmelweis halálának centenáriuma alkalmából rendezett Nagyhéten is. 1966-ban már nem került sor semmiféle országos jellegű rendezvényre, mivel közben megalakult a MOTESz (*Magyar Orvostársaságok és Egyesületek Szövetsége*), amelynek keretén belül – a Szakcsoport helyébe – létrejött a *Magyar Orvostörténeti Társaság*.

A Magyar Orvostörténeti Társaság 1965. novemberi megalakulása, illetve a Magyar Orvostudományi Társaságok és Egyesületek Szövetségébe 1966. április 29-én történt hivatalos felvétele jelentős korszakot zárt le. A Szakcsoport egy adott korszakban a legjobb lehetőség volt, a tudományos társasági élet szerveződésének olyan formáját mutatta, ami addig és később is idegen volt a hazai tudományos életben. A furcsaságát az jelentette, hogy egy *érdekvédelmet jelentő szakszervezetben belül teremtették meg a tudományos társasági élet lehetőségét*, természetesen más követelményekhez igazították a tudományos élet szerveződését, nemzetközi kapcsolatait, stb. A Szakszervezet vezetőségében – bár voltak orvosok is – sok olyan személynek is döntő szava volt, akik nem ismerték mélységeiben az adott kérdést, gyakran az államhatalmat képviselték és nem az adott szakterületet. (Ezek voltak a „mozgalmárok”).

Az Orvostörténeti Szakcsoporttal kapcsolatos iratokból kitűnik, hogy a vezetőség mennyire függött a Szakszervezettől, igyekeztek kedvükben járni, összeköttetéseiken át próbálták javaslatukat megerősíteni. Természetesen voltak, akik ebben a közegben jól mozogtak: ilyen volt Bencze József – függetlenül az orvostörténelemért tett jelentős szakirodalmi és szervezői tevékenységétől – is, aki tagja volt a Szakszervezet vezetőségének, jó kapcsolatban állt egyes befolyásos vezetők-

kel, de amikor megszűnik ez a forma, talajt veszítetté válik. A Magyar Orvostörténeti Társaság a MOTESZ alapszabályzatában rögzített feltételeknek megfelelően 1966. június 23-án tisztújítást hajtott végre: Farkas Károly elnököt Bencze József váltja fel, különben maradt a régi vezetőség. (Farkas Károly professzort más társaság is elnökének választotta, így több helyen nem lehetett elnök.) Bencze József hamarosan (1966. augusztus 9-én) megvált az elnöki tisztségtől, betegsége és idős korára hivatkozott, de igazság szerint inkább idegennek érezte a MOTESZ világát. Bencze József sokat tett az orvostörténelem társasági és intézményes formáinak megteremtéséért, jeles kutató és szervező volt. Érdemei elévülhetetlenek, minden sértődés nélkül állt félre. Helyét Szodoray Lajos professzor, a Debreceni Orvostudományi Egyetem bőrgyógyászati klinikájának igazgatója, tanszékvezető egyetemi tanár vette át, aki régi szervezője volt a hazai orvostörténeti társasági életnek, a Debrecenben tartott nagygyűlés elnöke, Weszprémi-émlékermes kutató volt.

A Magyar Orvostörténeti Társaság hivatalos és bejegyzett megalakulásával jelentős korszak zárult le és majd a Múzeum és Könyvtár egyesítésével megalakult Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár egy újabb korszak indulását jelképezi. Ez a korszak már sajnos Palla Ákos nélkül (1967. június 2.-án elhunyt) kezdődött, akinek elévülhetetlen érdemei voltak a Könyvtár megszervezésében, a Múzeum alapjainak lerakásában, az orvostörténeti társasági élet megszervezésében és annak a kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszernek a kialakításában, amely nélkül a hazai orvostörténelem nem indulhatott volna meg felfelé ívelő pályáján.

Az 1966 után újjászervezett hazai orvostörténeti életben továbbra sem szerepelt a kötelező egyetemi orvostörténeti oktatás, csupán szabadon választott tárgy lett, speciális kollégiumban oktatták. Nem jelentett eredményt, hogy 1968-ban a MTA orvosi tudományok osztálya alá rendelt szaktanácsadók között nem szerepelt az orvostörténelem, Haranghy László akademikust, a bizottság elnökét az „orvostörténelem” képviselőjével beosztották a Társadalom-egészségügyi és Egészségügy-szervezési Bizottságba, amiért megsértődött, lemondott a Magyar Orvostörténelmi Társaság vezetőségi tagságáról és hivatalosan is feladta orvostörténeti kutatásait. A hazai tudományos életben ez valóban komoly veszteség lett, amit részben ellensúlyozott, hogy az Egészségügyi Minisztériumban működött Egészségügyi Tudományos Tanácsban belül – SÓS JÓZSEF akadémikus vezetésével – orvostörténeti munkabizottság alakult, amely e szakterület hivatali és tudományos tevékenységét, illetve folyóirat- és könyvkiadását, tudományos kutatási programjait pénzügyileg támogatta.

A szerző címe:

Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Budapest, Apród utca 1-3.
 orvostortenet@axelero.hu